

KALKINMA RUHU VE EĞİTİM

Y. Doç. Dr. Hasan Çelikkaya *

A-KALKINMA NEDİR ?

1- Kelime olarak : İlerleme, yükselme, gelişme, güçlenme vb. demektir.

2- Terim olarak (xx) : Ekonomik ve teknik ilerleme, güçlenme demektir.

Özellikle asrımızın teknik bir asır olması; bunun da maddi güce dayalı olması, gece-gündüz, evde, sokakta, dâirede, devlette, ülkede ve dünyada vb. hep ekonomi konuşulur olması; kalkınmanın terim anlamını bu yöne itmiştir. Konuşmalarda ve yazışmalarda bugün, kalkınma kelimesinden genellikle bu anlam kastolunmaktadır. Dolayısıyla ağırlıklı olarak biz de bu yazımızda, kalkınma kelimesini bu anlamda kullanacağız.

3- Tarifi : Kalkınma; toplum olarak, maddeten ve ma'nen yükselme, ilerleme, ve güçlenme demektir. Bu yönüyle kalkınma, medeniyet (xxx) ile eş anlamlı olmaktadır.

* M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.

(xx)- Terim anlamı : Bir kelimenin, zamana ve şartlara göre belli bir süre toplumda kazandığı yeni anlamı demektir. Bu yeni anlam, kelimenin sözlük anlamıyla ilgili olduğu gibi, zıd, anlamında da olabilir. Meselâ kalkınmanın terim anlamı, kelimenin sözlük anlamıyla ilgilidir. Yani gerçek kalkınmanın bir bölümünü (ilmi ve ekonomik kısmını) ifade etmektedir. Medeniyetin de aslında maddi ve ma'nevi yükselme olmasına rağmen bugün, teknik ilerleme şeklinde yerleşmiş olması; Doktorun da herhangi bir alandaki uzman mânâsına geldiği halde toplumda tıp doktoru anlamında yerleşmiş olması da böyledir (sözlük anlamıyla ilgilidir).

Arap kelimesine gelince : Bu da sözlükte beyaz ve güzel anlamına geldiği halde, bugün bizim toplumumuzda, tam tersi : siyah, zenci, çirkin ... anlamlarında yerleşmiştir. "Arap saçına döndü." cümlesinde de kustolunan yine zenci saçıdır. Keza siyahlaşmış insanlara veya affedersiniz siyah tüylü köpekler vb. de araplaşmış, arap olmuş veya arap adlarının takıldığı da yine bilgülerimiz arasındadır.

(xxx) - Medeniyet, arapça asıllı bir kelimedir. Arapçada medine : şehir; medeni : şehirlî (yani görgü ve bilgide yüksek kimse) demektir. Medeniyet ile işte görgüde ve bilgide üstün kimselerin (şehirlilerin) meydana getirdiği eser, (ilmi ve ahlâki yükseklik) demektir. "Medeni" nin zıddı "bedevi" dir. Yani göçebe, çölde gezen, çoban, okuma yazma bile bilmeyen, câhil vb. anlamlarına gelir.

Ancak yukarıda terim anlamında da ifâde edildiği üzere, asrımızın teknik asır olması, evde, okulda, sokakta, işyerinde, devlette, hükümette, dünyada, kezâ yatarken, kalkarken, yürürken... hep ekonomi konuşulur olması; sözlü ve yazılı neşriyatta ekonomi ağırlıklı programlara ve sayfalara yer verilmesi; sistemlerin ekonomik temellere oturtulmuş olması; ilerleme denilince toplumda genellikle ilmi ve ekonomik ilerleme anlaşılır hâle gelmesi ... kalkınmanın bu anlamda yerleşmesine sebep olmuştur, denebilir (x). Eğitim sistemimizin de bu anlayışa paralel olarak pragmatizm ve progressivismi benimsemiş olması (xx), kalkınmanın bu terim anlamını daha da kuvvetlendirmiştir, denebilir.

B-KALKINMANIN ÖZELLİKLERİ

Yukarıdaki kelime, terim anlamlarından ve tariflerden de anlaşılacağı gibi, kalkınma, şu özellikleri taşımaktadır, denebilir :

1 – Kalkınma, insana mahsustur. Uygarlık insan toplumlarına ait bir özelliktir.

2 – Kalkınma, toplumsaldır. (Sosyal bir karakter taşır).

3– Kalkınma, sosyal bir ilerlemedir.

4– Kalkınma, maddi yükselmedir.

5– Kalkınma, manevi yükselmedir.

6– Kalkınma, sosyal güçlenmedir.

7– Kalkınma, sosyal birliği ve bütünlüğü gösterir.

8– Kalkınma, bir süreçtir.

9– Kalkınma, bir plân ve ekip işidir.

10–Kalkınma, eğitim kadar, ülkenin ekonomik yapısıyla da doğru orantılıdır (xxx)

(x)– Kelimelerin terim anlamları, kolay olmasa da elbette zamanla ve şartlara göre değişiklik gösterebilirler. Özellikle mesleki terimler daha uzunömürlüdürler, denebilir.

(xx) Bizde Cumhuriyetten bu yana eğitim sistemimize özellikle bu tür eğitim felsefesi hâkim olmuştur. Bugün de yine aynı anlayış devam etmektedir. Ancak zaman zaman bilhassa çoğulcu demokratik hayata geçiş olan 1950'den itibaren Perennialism' (manevi kalkınmaya) da önem vermeye başlanmıştır. Başka bir ifade ile kalkınmanın gerçek anlamı olan maddi ve manevi yükselmenin gereğine inanma ve uygulama çalışmaları artmaya başlamıştır. Din eğitimine tekrar önem verilmeye başlanması da bu cümledendir.

(xxx)– Bir alt eğitimin bir üst eğitimin temelini oluşturduğu gibi, belirli bir zenginlik durumu da bir üst zenginliğin mayasını oluşturmaktadır.

11-Kalkınma, kendi menfaatına değil, toplumun menfaatına hassas nesillerin yetiştirilmesini gerektirir.

12- Kalkınmışlığın rahatlığı, kalkınmamışlığın sıkıntısı ferdi değil, içtimâidir.

13-Kalkınma, toplumun (milletin) haysiyeti (hür ve güven içinde yaşayabilmesi) için bir zorunluluktur.

14- Kalkınma, zamanın, özellikle komşu toplumlarla yarışı gerektirir.

15- Kalkınma, diğer toplumlarla yarış kadar, kıskançlığı da beraberinde getirir.

16-Kalkınma, diğer toplumlarla yarış ile beraber, onlarla yakın ilişkileri, hatta onlarla bazı konularla işbirliğini de gerektirir.

17-Kalkınma, ferdi fedâkârlık kadar, toplumsal fedâkârlığı da gerektirir.

18-Kalkınma, dâimâ içmâi ruhu (biz duygusunu) gerektirir v. b.

C - KALKINMANIN OLUŞUMU

Kalkınmada en önemli sorun işte bu safhada ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki :

1 - Ma'nevi sorun (veya kalkınmanın ma'nevi yönü) :

Bu; toplumun, ruhen ve fikren kalkınmaya, kalkınmanın gereğine ve yararlarına inandırılması, aksi hâlin zararlarından ve tehlikelerinden sakındırılması, uyandırılması olayıdır. Bu durum da tabiatıyla tamamen veya ağırlıklı olarak eğitimi ilgilendirir. Başka bir ifâde ile bu sonucu elde etmek, eğitimin temel amaçlarından biridir ve sosyal (statik) görevidir.

Kalkınmanın en zor tarafı bu mânevî ve sosyal yönüdür denebilir. Ekonomik bir ifâdeyle bu; toplumu tüketici zihniyetten kurtarıp üretici zihniyete yükseltme demektir; ferdlere, toplum için çalışan, toplum için çalışmaktan zevk alan bir duruma getirmektir.

Bu sonuca ulaşmak elbette bir zaman ve süreç işidir. Bu nokta iyi kavranılmalıdır. Kalkınma bir toplumsal değişikliktir. Bu yolda mutlaka güçlüklerle karşılaşılacaktır; karşı çıkanlar bile bulunacaktır. (x) Özellikle bu kalkınma; daha çabuk ve daha hızlı gerçekleştirilmek istendiğinde karşılaşılacak bu güçlükler muhakkak daha ciddi ve daha yaygın olacaktır.

(x) - Bu karşı çıkmalar düşmanca niyetlerle olabileceği gibi, partizanca, taassup dediğimiz değişikliğe elverişli karakter taşınamama, ileriye görememe, konuyu kavrayamama gibi eğitim ve kavrayış yetersizliğinden de ileri gelebilir.

Hiçbir sosyal değişikliğin sancısız olamayacağı asla unutulmalıdır. Bu durumlar, toplumsal değişimin tabii birer sonuçlarıdır.

(Başaran, 1984,s73; Erkal, 1982,)

Kalkınma; tekâmül (evrim) gibi, hızı son derece değilse bile oldukça yavaş olan komplike bir gelişmedir. Bu sebeple son derece sabır, plânlı ve programlı bir çalışmayı gerektirir. İşportacı gibi günü birlik düşünce ve politikalarla gerçekleştirilemez. Bu; örgün eğitim kadar yaygın eğitimin de işidir (görevidir). Kalkınma ruhunun bombardımanı (telkini), duygusal şekillendirilmesi, daha çok temel eğitimde; şuurlandırılması ve bilgilendirilmesi ise orta ve yüksek eğitimde yapılması uygun düşmektedir. (x)

Ülkenin ma'nevi olduğu kadar maddi (ekonomik) kalkınmasının da ancak ve ancak eğitimle (toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda ihtiyaç duyulan miktar ve sevide uzmanların yetiştirilmesiyle) mümkün olabileceği gerçeğinin öğrencilere ve halka iyi anlatılması ve kavratılması gerekir. Başka bir ifade ile kalkınmanın plânlı eğitim veya eğitim plânlaması ile (Hesapçıoğlu, 1989,s12,15,-22, 34-39; Kurtkan, 1982, s.66-78; Dülgeroğlu, 1988,s.1,41,139; Abdül Mennân, 1989,s.606) gerçekleşebileceği sürekli işlenmelidir.

Kalkınma ile eğitim ilişkisini şöyle bir cümle ile de özetleyebiliriz :

Kalkınma; ülkenin ihtiyaç duyduğu alanlarda ihtiyaç duyulan miktar ve seviyede eleman yetiştirmekle doğru orantılıdır. Buna mukâbil bu tür ve sayıda uzmanları yetiştirmek de yine ülkenin ekonomik durumu ve ülke yöneticilerinin eğitime bakış açılarıyla doğru orantılıdır, denebilir. (xx)

Eğitilmiş elemanlar neticede üretici eleman olmaktadır. : fabrikaların kurulması, yeni malların üretilmesi ve çoğaltılması, iç ve dış piyasalara satılarak ülkeye para (döviz) kazandırılması ve böylece gerçek kalkınmanın ve zenginliğin sağlanması (xxx) ancak ve ancak bu tür

(x) - Zira çocuğun gelişim özellikleri bunu gerektirmektedir. (bkz. Çocuk Psikolojisi ve Gelişim Psikolojisi kitapları).

(xx) - Osmanlı yükselme dönemi bu konuda bize güzel bir örnek teşkil etmektedir.

(xxx) - Gerçek kalkınma; ilim, ahlâk ve teknikte ilerleme, bol ticaret (ihracat) yaparak zenginleşme ve güçlenme demektir. Her zengin ülke mutlaka kalkınmış bir ülke demek değildir. Kalkınmadan zenginleşen ülkeler de vardır. Özellikle (Kuveyt, Suudi Arabistan gibi) petrol ülkeleri böyledir. Onlar zengin oldukları halde kalkınmış ülke değildirler. İlim ve teknikte dışa bağımlıdır. Dolayısıyla tam hür de sayılamazlar. Zenginliklerinde alın terleri yoktur. Onlar zengin babanın mirasına konarak zenginleşmiş evlâtlara benzerler. Allahın verdiği petrol nimeti sayesinde zengin olmaktadır. Hatta denebilir ki, bu hazıra konma; onları fikirde, inançta ve ruhta tembelleğe itmektedir, kalkınma ruhlarını ve gayretlerini zayıflatmaktadır, seroetlerini ilim ve teknik yatırımlarına kaydırtmamaktadır ... Nitekim son Körfez krizi bu acı gerçeği gözler önüne sermiştir. " Bir musibet bin nasihatten yeğdir. " ata sözü gereği, belki bu olaylardan sonra yalnız araplar değil, bütün dünya ülkeleri bu kalkınma ruhunu ve anlamını, gereğini ve faydasını daha iyi kavramış olurlar ve lehlerine (menfaatlere) bir ders çıkarırsın olurlar. Dileğimiz budur.

elemanlar sayesinde gerçekleştirebilmektedir. Böylece onlar, daha önce kazandıkları bilgi ve becerilerini maddeye dönüştürerek üretici eleman durumuna geçmekte ve ekonomik kalkınmanın temelini teşkil etmiş olmaktadır.

Bu nedenle günümüzde eğitime önem verilmeye; uzun vâdeli fakat köklü bir yatırım malı gözüyle bakılmaya başlanmış (Başaran, 1984,s.97-99; Yönetim, 1988,s.269,276; Abdül Mennân, 1989,s.606; DPT. 1990,s.342) ve eğitim yatırımları ülke çapında yaygınlaşmaya ve çoğalmaya yönelmiştir (x)

Ancak bizim gibi ülke ekonomisi zayıf ve gelişmekte olan, memurunun ve işçisinin karnını doyuracak (zamana ve şartlara göre yeterli) maaş veya ücretini vermekte güçlük çeken bir devletten, eğitime çok fazla yatırım beklenilmesi de uygun düşmez kanısındayız. (xx) Kendimizi Amerika gibi süper ülkelerle mukayese edemeyiz. Onlar ekonomik yönden de zengin oldukları için, bırakınız zarûri ilmi çalışmaları, fezâ çalışmaları gibi tamamen lüks araştırmalara ayrılan pay bile (xxx), 1992 Türkiye bütçesinin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır (xxxx). Elbette onların ve benzeri ülkelerin kalkınmaları hızla olacaktır. Eski buluşların da yani buluşları kolaylaştıracağı gerçeği dikkate alındığında, böyle toplumların kalkınma hızlarının da daha yüksek olacağı, daha kolayca kabul edilecektir. Bu, tabii bir sonuçtur.

(x) - Devlet bütçesinden Milli Eğitim Bakanlığının bütçesine daha fazla pay ayrılmaya başlanması; yaygın eğitim araçlarında da her fırsatta bu konunun işlenmeye çalışılması; bazı özel ve tezel kişilerce okul ve yurtlar yaptırılması, burslar verilmesi v.b. gibi.

(xx) - Bununla beraber son yıllarda Genel Bütçeden Milli Eğitim Bakanlığına ayrılan miktar belirgin bir şekilde artırılmış ve en yüksek seviyeye getirilmiştir. (% 18.44; Atıf Akyol (M.E. Bakanı), 1990,s. 7-14; Akçay, 1990,s.51-52; M.E.B. Brifingi, 1990,s. 30-31; Bilhan, 1986,s. 203-210) ; Bu oran USA (1984) : % 13; UK. (1985) : 1.917; Japan (1985) : % 12,8 ; W. Cormeny (1984) : % 8,7 dir. Facts and Figures of Japan, P. 93) (1990 yılı genel Bütçe artış oranı % 90 iken, M.E.B. Bütçesindeki artış oranı ise % 159 olmuştur.).

(xxx) - Evet, fezâ araştırmaları lüktür; genel merakın bir sonucudur. Meselâ insanoğlu, Ay'a gitmiş olsa dünya insanı ne kazanacak; gitmemiş olsa ne kaybedecektir ?.. Onun için lüktür.

Ancak eğitimin bir özelliğinin de doyum noktasının bulunmamasıdır. Yani insanda daima bir genel merak vardır. Dünyayı öğrense, bu sefer gökyüzünü de öğrenmek ister. Bu hal normaldir ve hatta gereklidir. İlim ve teknik işte eğitimin bu özelliği sayesinde ilerlemekte ve gelişmektedir. Tabii olarak her alt eğitim, bir üst eğitimin sebebini teşkil etmektedir. Bizim burada anlatmak istediğimiz, ekonomik durum (kalkınma) ile eğitim ilişkisidir.

(xxxx) 1992 yılı itibariyle devlet ve özel kesimin uzay çalışmalarına ayırdığı toplam miktar, 7,5 milyar dolardır (The Scientist, 1991 : 6).

2- Kalkınma ruhuna bazı örnekler :

Maddi kalkınmanın temelinin ma'nevi kalkınmaya dayandığının, başka bir ifade ile önce ruh, sonra madde veya önce sosyal eğitim, sonra fen eğitimi... olmasının gerektiğine, daha kısa bir ifade ile insan faktörüne dayandığına dâir tarihte ve günümüzde açık örnekler de yok değildir. Meselâ :

a) - Almanya :

Almanya, İkinci Cihan Harbinden mağlûp çıkmasına rağmen, milletlerin tarihinde çok kısa sayılabilecek (30-40 sene gibi) bir süre içinde tekrar kalkınmış ülkeler safına girebilmiştir. Bu hususta çeşitli faktörler (x) da bulunmakla beraber filozof Kant'ın rolü asla tartışma götürmez. Şöyle ki :

Kant; herşeyden önce liderliğin (halkı etkileyebilmenin) temel vasfı olan söz ve hareket tutarlığına (xx) : söylediğini yaşayabilme seviyesine ulaşmış bir kimsedir. (xxx) O; hizmet ruhuna, vazife ahlâkına (Küçük, 1985,s.170,366,486 ; Weber, 1964,s. 1-3 ; 324-325; Pazarlı, 1968,s. 225-227) sâhip bir kimse idi. O, bu konularda o kadar titizdi ki, vazifesine giderkenki bir noktadan geçişi bile halkı tarafından saat ayarı kabul edilmişti. (Mümtaz Turhan, 1967, ders takriri). Meselâ diyelim ki, Kant, her gün saat sekizi beş geçe Atatürk Eğitim Fakültesinin kapısının önünden geçiyor. Saatiniz durmuşsa ve Kant da Fakültenin kapısının önünden geçiyorsa, biliniz ki saat sekizi beş geçiyordur, rahatlıkla saatinizi sekizi beş geçeye ayarlayabilirsiniz.

Kant; ekonomik kalkınmanın temelinin tüketici zihniyetten üretici zihniyete geçmek (öncelikle sosyal eğitim) olduğuna kesin olarak inanmış ve halkını da bu seviyeye getirebilmek için bütün gücünü kullanmıştır. Özetle O; vatanını ve milletini gönülden seven bir kimsenin, mutlaka kendi branşında toplu iğne benzeri bir yenilik getirmesinin gerektiğini, aksi durumda o kimsenin makbul bir Alman vatandaşı sayılamıyacağını ısrarla vurgulamış ve kabul etmek gerekir ki, bunda da muvaffak olmuştur.

Nitekim bugün Alman halkı bu ruha sahip olarak çalışır ve herkes vatanına ve milletine hizmetten, branşında başarılı olmaktan, toplu iğne benzeri bir yenilik getirmekten, mevcut hizmetler zincirine bir halka daha ekleyebilmenin düşünce ve heyecanı içinde olmaktan başka bir durumda

(x) - Harp mağlubiyetinin teknik ilerleme ile telâffisi hırsı, ilmi birikim veya uzmanlar potansiyeline sahip olması v.b. gibi.

(xx) - Bu husus İslâm Ahlâkında ve Kur'an-ı Kerim'de de sık sık dile getirilir.(bkz. Kur'an, Saf Suresi,Kat : 2; İslâm İlmihali kitapları, ahlâk bahisleri)

(xxx) - Çünkü yaşayan yaşatabilir. bu, bir sosyal ve ilmi gerçektir.

değildir. Emeklilik (x) ve hemen bir kenara çekilip rahatına bakma... diye birşey yoktur. Hep "devlet bana versin," diye .bir beklenti içinde değildir. Bil'akis : "Ben devlete ve milletime ne verebiliyorum; bu dünyadan veya devlet işinden ayrıldıktan sonra devletim ve milletim beni hangi eserimle anacak, hangi katkıyla beni yadedecek vb. düşünce ve şuuru içindedir (xx). İşte bizim kalkınma ruhu veya hizmet şuuru dediğimiz veya demek istediğimiz budur.

Bir yabancı gözüyle bakıldığında şu gerçeği kolaylıkla tesbit edebilirsiniz.Yani : her Alman bilim adamında (düşüncesinde) öncelikle- ilmini milletinin hizmetine tahsis etme bu ilim ile önce kendisini doyurmak, sonra da bu kazandığı ilim ve teknik ile başkalarına, başka milletlere yardım etmek ve böylece onların sevgisini çekmek (milli ruh) yatar. Almanya' ya her gelene "Almanyayı beğendiniz değil mi? ; Burada kalacaksınız değil mi ..."" gibi soruları sormaktan kendilerini alamazlar. Yalnız ihtisas için ülkelere dönmek isteyenlerden yarı açık yarı gizli memnuniyetsizlik alametleri gösterirler. Yani her söz ve hareketlerinde (belki ırkçılığa varacak derecede de olsa) milli ruh hâkimdir. İlimlerini de doydukları için ve başkalarına üstünlüklerini ispat amacıyla verirler. Bencilliği ve milliyetçiliği (belki de ırkçılığı) beraber yürütürler. Başka bir ifade ile düşünceleri, duygularına hâkimdir, denebilir. Tembel insan parazit insan olarak görülür (xxx) ve öldüğünde üzüntü duyulmaz. Aksine" iyi ki öldü ; toplum bir asalaktan kurtuldu ..." şeklinde ifade kullanırlar.

b)- Japonya :

Bu ülke de ikinci Cihan Harbin' den (xxxx) sonra Almanya gibi ve hatta ondan daha hızlı bir şekilde, (30-40 sene gibi milletlerin tarihinde çok kısa sayılabilecek bir süre içinde) kendisini toparlayabilmiş ve uzak doğunun sessiz bir ülkesi olmaktan kurtulup sesini dünyaya duyurulan (Japan's Economic Development, 1984, s.6) bir millet olabilmiş;

(x) - Nitekim devletin, memurundan daha fazla istifade amacıyla Almanya'da kadın ve erkek için normal emeklilik yaşı 65 olarak belirlenmiştir. Hollanda, İspanya, İrlanda,Lüksemburg'da durumu aynıdır. İtalya'da kadınlar için 55, erkekler için 60'dır. Diğer Avrupa ülkelerinde de emeklilik yaşı yine 60 ve onun üstündedir. (Bkz. Şebnem Karauçak Oğuz, Avrupa Topluluğunda Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik Sistemleri, İstanbul, 1990, İKV Yayınları : 94)

(xx) - Hz. Ömer'in (r.a.) "Bugün Allah için ne yaptım ?..." meşhur sözünde anlatmak istediği gibi.

(xxx)- İslâm inancında da böyledir. tembellik ve dilencilik yerilmiştir.Nitekim Hz. Peygamberin boş durana selâm bile vermediği ve ; dağdan sırtında odun getirerek satmasının (hamallik yapmasının), kişi için, dilencilik yapmasından çok daha hayırlı olacağını ifade etmesi meşhurdur.

(xxxx) - Ki, bu savaş neticesi Japon nüfusunun %40'ı yok olmuş şehirlerin ve fabrikaların çoğu atılan bombalarla tahrip edilmişti. (Japan's economic Development, 1984,s.6)

ileri-kalkınmış ülkeler safına girebilmiştir. Hatta hızlı kalkınmada rakiplerini (x) korkutur hâle gelebilmiş veya o yola girebilmiştir (Government and Politics in Modern Japan, 1988,s.6).

Gerçekten de Japonya bugün, dünyanın en hızlı değişen (gelişen) bir ülkesi olarak bilinmektedir. (Bugünkü Japonya, 1979, s. 5). bu hızlı gelişme neticesi 1955'de Japon ekonomisi harp öncesi seviyesine yükselebilmiştir. 1980'da ise Japonlar hayat standartlarını yükseltmeye muvaffak oldular. (Japan's Economic Development, 1984, s. 9).

Şurası bir gerçektir ki, Japon hızlı kalkınmasının temelinde rekabet, harbin feci mağlubiyetinin teknik ilerleme ile intikamının alınmasının gereğine milletçe inanma, siyasi istikrar (xxx) ve benzeri sebeplerin üstünde insan faktörü (eğitim) yatar. (Bugünkü Japonya, 1988, s. 12-15)

Yani Japon insanının son derece tasarruflu ve üretici zihniyetle ve hizmet şuuru ile (xxx) yetiştirilmiş olması (sosyal eğitim) yatar. Onlarda bencillikten ve özel zenginlikten (xxxx) ziyade biz şuuru, milletin zenginliği ve mutluluğu düşüncesi hâkimdir. Ferdîyetçi değil, içtimâiyatçılardır. (xxxxx). "Devlet versin" den ziyade, devlet ve millet hizmetlerine katkıda bulunma, mevcut hizmetler zincirine bir halka daha ekleyebilme, kendi branşında toplu iğne benzeri bir yenilik getirebilmenin zevkini yaşamamanın peşindedirler. Zorâki çalışan değil, vatani ve milleti için çalışmaktan zevk alanlar durumundadırlar. Onların bu konudaki temel felsefelerini : "Bir işte baş olmak değil, başarılı olmaktır..." şeklinde özetlemek mümkündür.

(x) - Yakın komşuları Kore'den, en uzaktaki Amerika'ya varıncaya kadar. Özellikle yakın rakibi olması dolayısıyla Kore'nin hızlı gelişimi, Japon hızlı kalkınmasında önemli rol oynamakta, bir itici güç görevi görmektedir, denebilir.

(xx) - Nitekim ülkenin anayasası 1947 tarihini taşımaktadır. Kezâ 1926'da tahta geçen imparator Aka Hiroto ise, feci harp yenilgisine rağmen ölümü olan 1989 senesine kadar 62 yıl (The Japan of Today-16) değişmemiş ve değiştirilmesi bile düşünülmemiştir. (tabii burada kutsallık ve sembolik gibi nitelikler taşımasının da elbette rolü bulunabilir.)

İktidar (hükümet) ise, 1955'te, Liberal Parti ile Demokrat Parti'nin birleşmesiyle kurulmuş bulunan muhafazakâr Liberal Demokrat Parti'nin elindedir. (Bugünkü Japonya, 1988,s.230 Fact and Figures of Japan, 1989,s.19;)

(xxx) - "...Japonlar; ihrâcatta ne kadar saldırgansa, ithâlatta da o nispette cimridirler ... Japon halkı yüksek tasarrufu ile değil, israf, lüks tüketim ve yabancı mal kullanımından kaçınmasıyla da dikkat çekmektedir..." (Haşim Çakmak, Çekik Gözlüler Yankee'lere karşı, İnsan ve Kâinat, Dergisi, İstanbul, Mart 1992, sayı : 79, s. 46).

"...Hafta sonu tatilleri dahil, Japonyadaki yıllık toplam tatil günü 103 olup bu da Avrupa ortalamasından 10 gün daha eksiktir ..." (The Japan of Today, 1989,s. 49-50).

Keza : "... Japon eğitim sisteminin temel amacı " İdeal şahıslardan oluşan ideal bir toplum kurmak ve bu toplumu idame ettirmektir." Japonlar çoğu batılının tahammül edemeyeceği kadar grupçudurlar. beraber çalışır, beraber tatile çıkarlar. büyük şirketler yaşlı kurtlar tarafından değil, gençlerden oluşan profesyonel yönetici grupları tarafından idare edilir. Yani eğitim sisteminde kişi değil, grup esastır.

Japon kültüründe yer alan ahlâki değerler bugün de aynı kararlılıkla, muhafaza edilmektedir. Alçak gönüllü, çalışkan, disiplinli ve iktisatlı olmak bu kültürün önemli unsurları arasındadır..." (Haşim Çakmak, Çekik gözlüler yankelere karşı, İnsan ve Kâinat Dergisi, İstanbul, Mart 1992, sayı, 79, s. 45).

İnsanların bu hale getirilebilmeleri elbette, ancak ve ancak yüksek bir sosyal eğitim ile mümkündür. Onun için önce sosyal eğitim veya insan eğitimi diyoruz. Başka bir ifade ile Milli eğitimin birinci amacı öncelikle bu gerçeği görmek, dolayısıyla öğrenciye bu ruhu ve şuuru depolamak olmalıdır. Sadece bilgi ve beceri kazandırmak değil... Bilgi ve becerilerin bir amaç değil araç olduklarını, malzeme ve silah niteliği taşıdıklarını, iyiye ve kötüye de kullanılabileceklerini, kullanılabildiklerini, dolayısıyla bu kazanılan ve kazandırılan bilgi ve becerilerin öncelikle vatanın, milletin, manevi değerlerin korunması, insanlığın iyiliği ve mutluluğu için kullanılmasının gerektiği, ferdi huzur ve rahatın da ancak bu şekilde sağlanabileceği ve güven altına alınabileceği, süreklilik kazanabileceği... gerçeğini ve şuurunu vurgulamak, depolamak olmalıdır.

BİR DE KENDİMİZE BAKALIM

Nitekim bu anlatılmak istenen gerçekler ışığında bir de Türk Eğitimine ve halkına (memuruna, işçisine vb.) bakarsak, nerede ise tam tersi bir manzara ile karşılaşmaktayız. Şöyle ki :

İşsizlik ise âdetâ yok gibidir. " ... %2 civarında seyretmektedir. Japon işçileri yılda ortalama 2100 D.İ.S. çalışırken- Almanya'da bu süre 1800 D.İ.S. tir. Yıllık izin süreleri 20 gün olup genellikle bir sefer olmak üzere yarısı kullanılmaktadır ... " (Mehmet Özkan, Japon İntikamı, İnsan ve Kâinat Dergisi, İstanbul, Mart 1992, sayı : 79. s. 40).

(xxxx) - Japon halkı dâima kendisini orta sınıf olarak görür ve zenginleri bile mütevâzi evlerde yaşarlar..." (The Japan of Today, Tokyo, 1989 s. 49-50. 79-84,94).

(xxxxx) - "... Kendilerini yeni Samuraylar olarak gören Japon halkı, hiçbir şarta bağlı olmaksızın birbirlerine sevgi ve saygı ile bağlanmayı bir vazife olarak düşünmektedir. Bununla birlikte bu bağlılığın kopması halinde Harakiri moda olarak uygulanmaktadır ... " (Mehmet Özkan, Japon İntikamı, İnsan ve Kâinat Dergisi, İstanbul, Mart 1992, sayı, 79 s.40)

Nerede iki memur bir araya gelse değişmez konu hep emekliliktir veya maaş (ücret) azlığından v.b. şikâyetidir. Hep : "Devlet versin " düşüncesidir. "Peki, biz bu millete ve devlete ne veriyoruz ? ... Ölümümüzden veya emekliliğimizden sonra devletimiz veya milletimiz bizi ne ile, hangi eserimizle (katkımızla) anacak ? ... Acaba aldığımız ücreti helâl ettirebiliyormuyuz?...), diye bir düşünceye ve kendini hesaba çekmeye rastlamak, maalesef, mümkün olmamaktadır. Yani memur zihniyeti dediğimiz tüketici zihniyet (hazırcı, hep devletten bekleyici tombel ...) zihniyet hâkim .. Bu düşünce ve zihniyetteki memur veya vatandaşla nasıl kalkınma sağlanabilir?.. Soruyorum.. Vatandaşın veya memurun bu tüketici zihniyete düşmesinde birinci rol Eğitimin değil de, kimindir ?..

Kezâ delikanlımız da elinden gelse meselâ, hiç askere gitmeyecek. Hukuki yönden buna gücünün yetmeyeceğini bildiği için zoraki (x) askere gidiyor, bu sefer de daha kıtaya teslim olmadan terhis günlerini saymaya başlıyor, bu mübarek ve kutsal görevin şuurunun ve eğitimin eksikliği (benimsenememezliği) neticesi âdetâ askerdeki her günü bir sene gibi oluyor, devamlı asker ocağından kurtulmanın yollarını arıyor veya beklentisi içine giriyor. (xx). Bir an olsun durup da : "Acaba bu devlet (millet), beni niçin askere alıyor ve onsekiz-yirmi ay gibi bir zaman bizleri kışlada tutuyor ?... "diye kendi kendine sormuyor. ve cevabını aramıyor.. Halbuki bir an düşünse, görecektir ki; herhalde bu millet (devlet), onu, affedersiniz, kara kaşına, kara gözüne hayran olduğu için askere almamaktadır. Veya çok zengin de ona bedâva tatil yaptırmak için oraya çağdırmamaktadır ... Harp; istenmez ama birgün başa gelebileceği de asla gözden uzak tutulmamalıdır. Allah göstermesin, işte böyle kara birgün milletin başına gelirse, o zaman vatana ve millete hizmeti dokunsun, zaferi kazanmanın yollarını kolaylaştırsın v.b. diye askerlik görevini mecbur etmektedir. İstiklâl Harbinde, özellikle Çanakkale mûhârebelerinde görüldüğü gibi, böyle günlerde, erinden subayına kadar rutbe farkı aranmadan herkese büyük görevler düşeceği ve icâbında rutbesiz bir erin keskin nişancılığı (bilgi ve beceri) ile de zaferin kazanıldığı ve kazanılabileceği gerçeğini göstermek, öğretmek v.b. için bu zahmet ve masrafa katlanmaktadır.

(x) - Çoğunluk böyledir. Herkes günlük hayatında bu gerçeği rahatsızlıkla gözleyebilir.

(xx) - Bu gerçek da aynıdır. Vatani görevim esnasında da bunun şahidi oldum.

İşte gencimiz ve askerimiz bu ruh ve düşünce içinde vatani görevini ve süresini değerlendirmeli; harbin bütün teknik ve taktiklerini hakkıyla öğrenmeye çalışmalıdır. (x). İşte o zaman görülecektir ki, onsekiz ay onsekiz gün, yirmi ay yirmi gün gibi gelecek; hem de vatanına ve milletine borcunu ödemiş olmanın tükenmez zevkini tadacaktır. ve işte zaferler böyle inanç ve ruhtaki askerlerle kazanılabilmekte ve vatanın bütünlüğü de daha emniyetli korunabilmektedir.

İnsanlarımızı, anlatmaya çalıştığımız, "biz" duygusu ve üretici zihniyetten alıkoyan ve milleti için çalışmaktan zevk alan duruma gelmelerine engel olan her türlü engeli, devlet ve millet olarak kaldırmaya çalışmalıyız. Yoksa bu engelleri bahâne ederek ferdiyetçi ve tüketici (hazırcı) zihniyete kaymak veya böyle bir zihniyeti korumaya, savunmaya kalkmak asla doğru bir davranış olmaz. Ve olamaz. Üsetlik zararını hep birlikte çekeriz. Neticede de geri kalmışlıktan ve geri kalmışlık edebiyatından da asla kurtulamayız.

O halde memur veya işçimiz (devlet ve millet hizmetine tâlip olmuş her vatandaşımız), artık görevini emeklilik günlerini saymakla değil, çalışmalarını değerlendirme düşünce ve gayreti içinde bulunmalı; meselâ : sağlığım yerinde olduğu ve fevkalâde bir engel çıkmadığı müddetçe emeklilik diye birşey düşünmüyorum; milletime hizmete devam edeceğim; kendi branşında toplu iğne benzeri bir yenilik getirmeğe gayret edeceğim; mevcut hizmetler zincirine bir halka daha eklemeye çalışacağım... demelidir. Kezâ emekliliğin de millete hizmetten değil, sadece resmi görevden ayrılmak olduğunu unutmamalı ve emeklilikten sonra da yine bu içtimâi ruhunu ve şuurunu kaybetmemelidir.

Ayrıca Japon eğitiminde de işaret ettiğimiz gibi, önemli olan herkesin baş (âmir) olması değil, başarılı olmasıdır. Milli kalkınma ancak böyle kolaylaşır. Bizde ise maalesef, herkes işinde başarılı olmak değil, baş olmak peşindedir, unvan ve makam peşindedirler, bilgi ve yeteneklerinin, tâlip oldukları o unvan ve makamlara uygun olup olmadığını asla düşünmemektedirler.. Bu, çok yanlış bir tutumdur. Eğitim (örgün ve yaygın olarak), bu gerçeği de öğrencilerine, vatandaşlarına öncelikle kavratmalıdır.

Bunlar gözden kaçırılan, ihmal edilen, fakat aslında kalkınmanın motoru (Şemin, Refia, 1968, 53) olan gerçeklerdir. Anlatmak istediğimiz budur. (önce adam yetiştirmektir, vâli değil)

(x) - Aileler de çocuklarını bu ruh ve inanç ile yetiştirmeye özen göstermelidirler. bu konuda aile faktörü çok büyük önem taşımaktadır. Eskiden (vatani hizmetin kutsallığı ile yetişmiş ecdâdımız, asker olmak ve asker (erkek evlât) yetiştirmekle iftihar eder, inançla yoğrulmuş merasimle çocuğunu askere uğurlardı; kaç evladın var diyene "iki askerim, üç askerim (erkek evlâdım) var ..." derlerdi.

3 -Birlik ve İstikrar :

Kalkınmanın oluşumu (gerçekleştirilebilme-si) için, toplumun, dâima birlik beraberlik ve istikrar içinde bulunmasının, yönetim (iktidar) sürekliliğinin de son derece önem taşıdığı, siyâsi istikrarsızlığın, uzun vâdeli köklü yatırımları önlediği (x) hergün ve herkes tarafından dile getirilen bir gerçektir. Japon kalkınmasında da temas ettiğimiz gibi, başarılı bir yönetimin sürekliliğinin de kalkınmada, insan unsuru kadar, etkili olduğu yine bilinen veya ileri sürülen gerçekler arasındadır.

Bizim demek istediğimiz : Bu söylenenler ve yazılanlar genellikle hep doğrudur. Elbette birlikten kuvvet doğar, hamle doğar, neticede huzur doğar. Atalarımız da aynı gerçeği dile getirmişler ve : " Bir elin nesi var, iki elin sesi var," ; " Birlikten kuvvet doğar." demişlerdir. Millet olarak mensubu olduğumuz İslâm Dini de bu konuya son derece önem vermiş ve dâima birlik ve beraberlik çağrısında; aksi takdirde güçten düşme ve dağılma meydana gelebileceği uyarısında bulunmuştur. (Bkz. Kur'ân-ı Kerim : Al-i İmran, 102 ; Nisâ, 59,175 ; Tevbe,46 v.b.)

Birlik-beraberlik ve neticede istikrarın öneminde ve faydasında ittifak edilmesine rağmen, bu hususun nasıl gerçekleşeceği konusuna ise, ciddi olarak, hemen hemen hiç temas eden yok. Bu konuda edebiyat çok, filiyat ise yok denecek kadar az. Bizim vurgulamak istediğimiz nokta burasıdır. Onun için bu konuyu biraz açmak istiyoruz. Şöyle ki :

Vatan sevgisi, millet sevgisi, din sevgisi, ma'neviyat sevgisi, fedâkârlık ruhu, ayıp-günah, haram-helâl, hak-hukuk, itaat, ahlâk, hoşgörü, af, yardımseverlik, kibarlık, nâziklik, anlayışlılık, başkalarını düşünme veya kendisini de başkalarının yerine koyabilme ... gibi insana mahsus yüksek duygu ve değerler neredeyse sıfırlanmakta; buna mukabil bencil, ve hayvânî duyguların ve değer ölçülerinin yayılmakta olduğu, buna bağlı olarak şikâyetlerin artmakta olduğu müşâhade edilmektedir. : insanlarda iyimserlik yerine kötümserlik; şükür yerine şikâyet; kanaat yerine hırs; ma'neviyat yerine maddiyat; insâniyet yerine hayvâniyet; akıl yerine şehvet; düşünce yerine duygusallık ... v.b. hâkim olmaya başlamıştır. İttifak yerine ihtilaflar; itaat yerine i'tirazlar çoğalmaya başlamıştır.

(x) - Bu açıdan bakıldığında bir ülkenin koalisyonlarla yönetilmesi arzu edilecek birşey değildir. Özellikle ülkemizdeki koalisyon hükümetleri bu yönden şimdiye kadar bir güven vermemiş ve bundan sonraya da ümit vermemektedir. Dolayısıyla güvensiz ve kısa ömürlü hükümetler, kalkınmayı geciktirmekte veya zayıflatmakta, böylece olumsuz bir rol oynamaktadırlar, denilebilir.

Vergi dâirelerinin duvarlarına : " Vergilendirilmiş kazanç kutsaldır." cümlesi yazılmıştır. bu yazıyı her gördükçe : kutsalı bilen ve kutsala inanan kaç kişi kalmıştır ki, bu söz etkili olabilsin.. Neredeyse kualsız ve kutsalsız bir nesil yetişmektedir. veya yetiştirilmektedir.. Bu vasıftaki (hep kendini, kendi rahatını, kendi menfaatını ve şehvetini düşünen) insanlarla toplum kalkınması nasıl gerçekleşebilir veya gerçekleştirilebilir ?.., diye düşünürüm.

Baş kısımda da açıkladığımız gibi,

Okullarımızda öğrencilerimize hep bilgi depoluyoruz. Ama kazandırılan bu bilgi ve becerilerin nerede, nasıl ve niçin kullanılacağını öğretmiyoruz. Bilgiyi amaç haline getirmişiz. Halbuki bilgi amaç değil, bir araçtır. : Vatana, millete, insana, insanın sahip olması gereken dini ve milli değerlerin (milli kültürün) kazanılması için bir vasıtaadır. Müslümanlar için ise ayrıca Allahın rızasını ve Ahiret imtihanını (Cenneti) kazanmayı kolaylaştıran (x) önemli faktörlerden biridir. Yunus Emre'nin dediği gibi : " Çün okudun, bilmezsin; ha, bu boşa emektir."

Öğrencilerimizi ve vatandaşlarımızı; spor, siyaset ve aktüalite, dünya haberleri (xx) gibi özel ve asgari müştereklerde birleştirmeyi (xxx) değil; yukarıdaki saydığımız veya saymak istediğimiz yüksek duygu ve değerlerde yani yüksek müştereklerde birleştirmeyi (kaynaştırmayı) hedeflemeliyiz, ki, maddi ve ma'nevi kalkınma yolunda hamle yapabilelim. Şâirin (xxxx) : " Toprak, uğruna ölen varsa vatandır." ve yine merhum İstiklal Marşı yazarı Mehmet Akif Ersoy'un : "Sahipsiz olan bir memleketin batması haktır; sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır." ; "Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez." Ve yine Hz. peygamberin (Muhemmed'in) : "Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir. " v.b. ruh ve şuurunun (biz duygusunun) örgün ve yaygın eğitimde sürekli işlenmesi gerekir.

(x) - Bu konuda (ilim ile ilgili âyetler ve Hadisler için) bkz. Muhyiddin-i Nevevi, Riyâzüs-Sâlihîn (Çev. Hasan Hüsnü Erdem), Ankara, 1958, c3,s.1-9)

(xx)- Özellikle kitle iletişim araçlarının başında gelen TRT programlarını tâkip bile bu gerçeği görmeye yeterlidir.

(xxx)- İnsanlararasındaki günlük ilişkilere ve özellikle gençler arasındaki konuşmalara dikkat edilirse bu gerçek daha rahat görülebilmektedir : Milli, dini, ve ciddi konulara hemen hiç temas edilmemekte; hep havadan, sudan lâflarla; "ne sağcıyım, ne solcu; futbolcuyum, futbolcu ..." kabilinden sözlerle taktini öldüren, dâvâdan uzak, eyyamcı bir nesil göze çarpılmaktadır. Halkımızın veya neslimizin bu hâlde düşmesindeki büyük ümmâl eğitimin değil de kimindir?

(xxxx) - Mithat Cemal Kuntay.

c)- İslâm Medeniyeti Gerçeği :

↳ Her medeniyet ve ilerlemede görüldüğü gibi, ortaçağa hâkim olan ve Endülüsteki kollarıyla Batının ilmî uyanışının ve teknik ilerlemesinin temelini teşkil eden (x) İslâm Medeniyeti gerçeğinin altında da yine, yukarıda anlatmak istediğimiz hizmet (kalkınma) ruhu ve üretici zihniyet yatmaktadır. :

İslâm Dini'nin ilk emrinin (vahyinin) : " Oku ... Rabbinin adıyla oku..." (Alâk : 1-2) olarak inmesi; bilenlerle bilmeyenlerin bir olmayacağı (Zümer, 9) .ve iman edip de ilim sâhibi olanların Allah katındaki derecelerinin yükseltileceğinin duyurulması (Fâtır, 28; el-Mücâdele, 11 vb.); insanın, dünya ve Ahirette çalışmasının karşılığında başka birşey bulamayacağını te'kitle bildirilerek çalışmaya teşvik edilmesi (en-Necm, 39-41);

"Hikmet (ilim ve fen), müminin yitiğidir, nerede bulursa onu alır." "İlim, Çin'de (en uzak bir ülkede) bile olsa gidip alınır." ; " Alimin uykusu ibadettir. " ; " Alimlerin mürekkebinin ağırlığı, şehitlerin kanlarından daha ağırdır. " ; "Bir saatlik ilim ile meşgul olmak bin rekat nâfile namazdan daha hayırdır. " ; " Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya, ancak yarın ölecekmiş gibi de Ahirete hazırlanırız. " ; " İki günü eşit olan aldanmıştır." ve benzeri âyet ve Hadîs-i Şerifleriyle ; Hz. Ali'nin : "Bana bir harf öğretenin kulu kölesi olurum ..." anlamındaki veciz sözleriyle İslâm Dini; müslümanlara içtimâî rûhu, hizmet şuurunu ve üretici zihniyeti yerleştirmiş ve bunun neticesi de ortaçağda bir İslâm Medeniyeti gerçeği ortaya çıkmıştır... Ancak İbni Haldun'un tesbit ettiği sosyolojik kanun (xx) gereği, müslümanlarda zamanla bu ruh ve şuur kaybolmuş ve tabiatıyla İslâm Medeniyeti de sahneden çekilmiştir ... Bütün mesele bu ruha sahip olup olmamağa bağlıdır. İlerilik-gerilik v.b. hep bu ruhun veya ruhsuzluğun birey meyvaları veya görüntüleridir.

Şurasını tekrar hatırlatmakta yarar görmekteyim : İslâm Dini, dünyanın sonuna kadar bâki olduğundan, onunla beraber bu inanç ve ruh potansiyeli de bâkidir. Millet olarak da müslüman olmamız dolayısıyla, İslâm Dininin bu enerjisinden pekâlâ tekrar ve her zaman yararlanmamız mümkündür. Yeter ki milli kültürün edebiyatından kurtulup uygulamasına geçebilelim. Ve İslâmı da, fâni bir insan kadar değerlendirilip kaynak olarak kabul edelim, yani ilmin verdiği objektiflik ile hareket, edilebilsin, yeter.

(x)- Kİ bu husus, delile ihtiyâç göstermeyen tarihi bir gerçektir. Tafsilt için İslâm Medeniyeti ile ilgili kaynaklara bakılabilir.

(xx)- Yani milletlerin ve medeniyetlerin de canlılar gibi doğup, büyüüp yok oldukları gerçeği.

KAYNAKLAR

- Abdül, Mennan ; Planlama, Büyüme, Kalkınma ve Yaygın Eğitim, (çev. Reşat AvcıBoz), Ankara, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1989, c. 22, sayı, 2, (s.606), 1990.
- Akdeniz, Sabri ; Toplumumuz ve Eğitimimiz, İstanbul, İktisdi Yayın ve Danışma Ltd. Şti., 1988.
- Akçay, Cengiz ; Türkiye'nin Eğitim Politikası, İstanbul, İto Yay. No : 1990-5, (s. 51-52), 1990.
- Akio, Watanabe ; Government and Politics in Modern Japan, Tokyo, The International Society for Educational Information, Inc. , 1985.
- Akyol, Avni (M.E. Bakanı) ; Milli Eğitim Sisteminin yeniden Düzenlenmesi ve İyileştirme, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, İstanbul, 1990, sayı, 2, (s. 7-14)
- Alkan, Cevat ; Eğitim Felsefesi, Bursa, Uludağ Üniversitesi Yay. 1983. (s.28-31).
- Alacıgüzel, İzzettin ; İlk ve Orta Dereceli Okullarda Öğretim, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1979, (s. 14 vd.)
- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesindeki Gelişmeler, (1984-1988), Ankara, DPT. Yay. No, 2190, (s. 342).
- Başaran, İbrahim Ethem ; Eğitime Giriş ; Ankara, Gül yayınevi Yay. 1984, (s. 269, 276).
- Bilgiseven, amiran Kurtkan ; Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları, İstanbul, Divan yayınları, 1982, (s. 66-78).
- Bilhan, Saffet ; Eğitim Sosyolojisi ; Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay. 1986, (s. 203-210). Bilhan, Saffet ; Eğitim Felsefesi , Ankara, Eğitim Bilimleri Fak. Yay. 1991, (s. 29, 133)
- Dülgeroğlu, Erçan ; Kalkınma Ekonomisi, Bursa, Uludağ Üniv. Yay. 1988, (s. 1, 41, 139).
- Erkal, Mustafa ; Sosyal Değişme ve Sosyal Gelişmeye Çağdaş Bir Yaklaşım, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fak. 1982.
- Geray, Cevat ; Halk Eğitimi, Ankara, A.Ü. Eğitimi, Ankara, A.Ü. Eğitim Fak. Yay. No : 73, 1985.
- Hasip, A. Aytuna ; Orta Dereceli Okullarda Öğretmenlik ve Problemleri, İstanbul, M.E.B. Yay. Öğretmen Kitapları, No : 66, 1974, (s. 1-10, 233-239).

- Hesapçiođlu, Muhsin ; *Türkiyede İnsangücü ve Eğitim Planlaması*, Ankara, A.Ü. Eğitim Fak. Yay. 1984, (s.14, 77, 88).
- Hesapçiođlu, Muhsin. *Eğitim Planlaması ve Yönetim* ; İstanbul, M.Ü. Yay. No : 472, 1989, (s. 12, 15-22, 34-39).
- Japonya Dışışleri Bakanlığı ; *Bugünkü Japonya*, (Tokyo), 1979.
- Japonya Dışışleri Bakanlığı ; *Bugünkü Japonya*, (Tokyo), 1988,
- Japonya Dışışleri Bakanlığı ; *Japonya (Broşür)*, (Tokyo), 1988
- Japan's Ministry of Forcings ; *The Japan of Today*, Tokyo, 1989.
- Japan ; (Pictorial, Quarterly Magasine, V. 8, No : 13, 1985.
- İnsan ve Kânat (Aylık Bilim ve Teknoloji Dergisi) ; İhlas Gazetecilik Holding A.Ş. Yay. İstanbul, Mart 1992, Sayı, 79.
- Kanat, Halil Fikret ; *Pedagoji Tarihi*, İstanbul, M.E.B. Yay. , 1963, (s. 206, 217, 444-446).
- Kaya, Yahya Kemal ; *Eğitim Yönetimi, Kuram ve Türkiyedeki Uygulama*, Ankara. Bilim Yayınları, 1986, (1-18).
- Kaya , Yahya Kemal ; *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış*, Ankara, Bilim Yayınları, 1989, (s. 1-4, 26-27, 132).
- Küçük, Hasan ; *Antikçağdan Günümüze SİSTEMATİK FELSEFE TARİHİ*, İstanbul, Kuşak Ofset Matbaası, 1985, (s. 170, 366, 486).
- Kuntay, Mithat Cemal ; *Türkün Şehnamesinden*, İstanbul, M.E.B. Yay. 1971. Loif, Δ. Rustin, G. ; *Genel Pedagoji*, (Çev. Nejat Yüzbaşıoğlu), Ankara,M.E.B. Yay. Öğretmen Kitapları ; 139, 1974, (s. 2 vd. , 77-79, 106).
- MEB. Milli Eğitim Bakanlığı Brifingi, Ankara, M.E.B. Yay. Nisan, 1990, (s. 30-31).
- Nevevi, Muhyiddin ; *Riyazü's Sâlihîn*, (çev. Hasan Hüsnü Erdem), Ankara. 1990, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. , 1958, c. 3.
- Oğuz, Şepnem Karauçak ; *Avrupa Topluluğunda Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik Sistemleri*, İstanbul, I V. Y y. 94, 1990.
- Özcan, Ali Osman ; *Ülkemiz için İsbetli Olabilecek Bir Mesleđe Yönelme Denemesi*, İstanbul, I.Ü. Edebiyat Fak. Yay. 1985.
- Pektaş, Suat ; *Avustralyada Eğitim*, Ankara, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi, 1989, c. 22, sayı 1, 1990, (s. 241-251).
- Pazarlı, Osman ; *Din Psikolojisi*, İstanbul, Resmi Kitabevi, 1968, (s.225-227).

- Shigehiko, Nasukava ; *Supply and Demand for Energy in Japan*, (Tokyo), The International Society for Educational Information, Inc. 1986.
- Sidney, L. Presscy-Francis, P. Robinson; *Psikoloji ve Yeni Eğitim*, (çev. Hasan Tan). İstanbul,M.E.B. Yay. Öğretmen Kitapları 73, 1975, (s. 224).
- Şemin, Refia ; *Karakter Formasyonu*, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. 1968.
- Takeshi, Hiromatsu ; *Japan's Economic Development*, Tokyo, Int. Soc. Ed. Inf. Inc. 1981.
- Tan, Hasan ; *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, İstanbul M.E.B. Yay. 1989 (s. 49 v)
- The Foreign Press Center / Japan ; *Facts and Figurs of Japan*, (Tokyo), 1989.
- The Scientist. "92 Budget Favors Science Programs Slated For Biggest Growth". March 4, 1991.
- Tunali, İsmail ; *Felsefe*, İstanbul, Altın kitaplar Matbaası, 1990, (s. 68)
- Weber, Alfred ; *Felsefe Tarihi*, (çev. Vehbi Eralp), İstanbul, Yükselen Matbaası, 1964, (s. 1-3, 324-325).